

Rousseau-Literatur.

III. *)

Inden Möbius skrev sin »Rousseaus Sygdoms-Historie«, havde andre Læger forsøgt sig i samme Retning, omend kun paa en mindre indgaaende Maade, baade den i forrige Artikel nævnte L. A. Mercier og endnu andre, og efter at Möbius's Værk er udkommet, have atter flere Læger haft

*) I »Rousseau-Literatur II«, Nationaløk. Tidsskr. 1890 p. 384 fg., have vi, idet vi have ladet os føre paa Vildspor af Vapereau i Grand-Carterets Værk, bemærket: »Moderen døde ved Fødslen — siger Möbius, følgende Traditionen, skønt hun først skal være død nogle Maaneder efter.« Hun døde imidlertid i Virkeligheden d. 7. Juli 1712. Altsaa har Rousseau egenlig Ret paa dette Punkt. Derimod er hans Tidsangivelse for Mme de Warens's Fødsel ikke nøjagtig: hun fødtes i 1699, var altsaa 13 Aar ældre end Rousseau. Men langt vigtigere Fejl i »les Confessions« og hos dem, der følge disse, har F. Mugnier rettet i sit udmærkede Værk: »Madame de Warens et J.-J. Rousseau. Etude historique et critique« (Paris, 1891, 443 S.). Mugnier har paapeget baade adskillige Fejl i det rent faktiske og desforuden Fejl i Opfattelserne. Mugniers Værk er af største Betydning for Rousseau-Forskningen; men de Fejl, han korrigerer, berøre for Størstedelen ikke, hvad vi have anført. Vi bemærke blot, at Livet hos Mme de Warens i les Charmettes ikke har været saa idyllisk som skildret af Rousseau, og at Rousseaus Karakteristik i »Bekendelserne« af Wintzenried sandsynligvis er i høj Grad uretfærdig.

Rousseau-Literatur.

III. *)

Inden Möbius skrev sin »Rousseaus Sygdoms-Historie«, havde andre Læger forsøgt sig i samme Retning, omend kun paa en mindre indgaaende Maade, baade den i forrige Artikel nævnte L. A. Mercier og endnu andre, og efter at Möbius's Værk er udkommet, have atter flere Læger haft

*) I »Rousseau-Literatur II«, Nationaløk. Tidsskr. 1890 p. 384 fg., have vi, idet vi have ladet os føre paa Vildspor af Vapereau i Grand-Carterets Værk, bemærket: »Moderen døde ved Fødslen — siger Möbius, følgende Traditionen, skønt hun først skal være død nogle Maaneder efter.« Hun døde imidlertid i Virkeligheden d. 7. Juli 1712. Altsaa har Rousseau egenlig Ret paa dette Punkt. Derimod er hans Tidsangivelse for Mme de Warens's Fødsel ikke nøjagtig: hun fødtes i 1699, var altsaa 13 Aar ældre end Rousseau. Men langt vigtigere Fejl i »les Confessions« og hos dem, der følge disse, har F. Mugnier rettet i sit udmærkede Værk: »Madame de Warens et J.-J. Rousseau. Etude historique et critique« (Paris, 1891, 443 S.). Mugnier har paapeget baade adskillige Fejl i det rent faktiske og desforuden Fejl i Opfattelserne. Mugniers Værk er af største Betydning for Rousseau-Forskningen; men de Fejl, han korrigerer, berøre for Størstedelen ikke, hvad vi have anført. Vi bemærke blot, at Livet hos Mme de Warens i les Charmettes ikke har været saa idyllisk som skildret af Rousseau, og at Rousseaus Karakteristik i »Bekendelserne« af Wintzenried sandsynligvis er i høj Grad uretfærdig.

fat paa samme Emne. Saaledes har det til en vis Grad bekræftet sig, hvad Rousseau to Aar for sin Død forudsagde*): »Privatfolkene dø, men de kollektive Lav dø ikke. De samme Lidenskaber ville dør holde sig, og deres brændende Had er altid lige virksomt. Naar alle mine private Fjender ville være døde, ville Lægerne og de Klerikale endnu leve, og skulde jeg kun have disse to Lav som Forfølgere, kan jeg være vis paa, at de ikke ville lade mit Minde efter min Død være mere i Fred, end de have ladet min Person være i Fred, medens jeg levede. Maaske ville Lægerne, hvem jeg virkelig har fornærmet**), med Tiden kunne formildes; men de Klerikale, Kirkens Folk og Halvmunke, hvem jeg holdt af, hvem jeg agtede, til hvem jeg havde fuld Tillid, og som jeg aldrig fornærmede, ville altid forblive uforsonlige.« Det sidste, om de Klerikale, har slaaet til. Hvad Lægerne angaar, saa have de ganske vist ikke ladet Rousseau hvile i Ro i Graven; men hvis de

*) *Réveries du promeneur solitaire*. I.

**) Rousseau sigter bl. a. til forskellige Steder i »*Emile*«, hvor det f. Ex. hedder: »Et svagt Legeme svækker Sjælen; derfra hidrører Lægekunstens Magt, en for Menneskene mere ødelæggende Kunst end alle de Onder, den gør Paastand paa at helbrede. Jeg véd ikke, hvilken Sygdom Lægerne helbrede hos os; men jeg véd, at de skaffer os meget ødelæggende Sygdomme, Fejhed, Frygtagtighed, Rædsel for Døden; hvis de læger Legemet, dræber de Sjælen. Hvad nytter det, at de kan faa Lig til at gaa! Det, vi trænger til, er Mænd, og jeg ser ikke, at de skaber saadanne . . . Af Lægens Fejl er der hundrede Gange mere at frygte, end der er at haabe af Lægekunstens Hjælp . . . Lev i Overensstemmelse med Naturen, vær taalmodig og jag Lægerne paa Døren! Du vil ikke undgaa Døden; men Du vil kun føle den én Gang, medens Lægerne hver Dag fremmaner den for din urolige Fantasi; deres løgnagtige Kunst berøver Dig Nydelsen af Livet uden at forlænge det . . . Fornuftige Mand! spil ikke i dette Lotteri, hvor altfor mange Chancer ere imod Dig!«

Jfr. ogsaa »*Réveries du promeneur solitaire*« VII, forskellige Breve og flere Steder i »*les Confessions*«.

nogensinde have været ham fjendtligt sindede, saa ere de i ethvert Fald med Tiden blevne fuldstændigt formildede; thi de fleste af de mange Læger, der i vor Tid have beskæftiget sig med Rousseau, have været udprægede Rousseau-Venner.

Blandt disse Læger maa, næst Möbius, nævnes Sindsygelægen Dr. Chatelain. Hans Værk*) gaar i samme Spor som Möbius's og supplerer det paa nogle Punkter. Han omtaler kort Rousseaus Barndom, siger rigtigt, at den Opdragelse, Rousseau fik, var »tout ce qu'il y a de plus incomplet, de plus décousu et de plus étrange«. Først Romanslugeriet og den øvrige Læsning sammen med Faderen, saa drivende om uden Tilsyn i Genf, saa paa Landet hos Præsten, saa Skriverdreng og Haandværkslærling, inden han endnu har naaet de sexten Aar; saa paa Vandring til fremmede Byer, saa Snyltegæst hos en fornem Dame, Lakaj, Kammertjener, Seminarist, Tolk for en falsk Arkimandrit, Kontorassistent, Musiklærer, Huslærer, Gesandtskabssekretær i Venedig osv. Og alt dette i Løbet af et ringe Spand af Aar. Det er rimeligt, at al denne Uro ikke har været gavnlig for en udpræget nervøs Natur. Den har ogsaa virket forstyrrende ind paa hans Karakter; man har de mest forskellige Skildringer af hans Karakter, og Forklaringen ligger i, at han var »l'homme des contrastes, l'inconséquence faite chair.« Paris's Erkebiskop, Mgr. de Beaumont, havde ikke Uret, da han skrev: »En Mand er fremstaaet, der taler Filosofiens Sprog, uden i Sandhed at være Filosof; en Aand udstyret med en Mængde Kundskaber, der ikke have oplyst den og som have udbredt Mørke hos andre; en Karakter, der hengiver sig til det Paradoxale i Anskuelse og Handlemaade, der forener Tarvelighed i Sæder med Bram i Tankegangen, der forener Iver for de gamle Maximer med rasende Lyst efter

*) Chatelain (ancien Médecin en Chef de la Maison de santé de Préfargier): La folie de J.-J. Rousseau. Paris, Fischbacher. 1890. (235 S.)

at indføre Nyt, der sværmer for det tilbagetrukne Livs Mørke og dog ønsker at kendes af Alle; — en Mand, som man har set rase mod Videnskaberne, som han selv dyrker, en Mand, der forkyn­der Evangeliets Fortræffelighed og sam­tidigt ødelægger dets Dogmer osv.« Og Rousseau, der be­gyndte som det mest tillidsfulde Menneske, slaar om og jages af uophørlige Forfølgelsesideer. Men man vil ind­vende: Rousseau havde Ret til at beklage sig; man havde handlet uret imod ham; misundelige Medbejlere havde for­trædiget ham; hans »Emile«, som han havde udgivet med mægtige Personers, med Mme de Luxembourgs og M. de Malesherbes's Assistance, blev strax efter sin Offenliggørelse proskriberet og han selv truet med Arrest; Raadet i Genf lod Bogen brænde ved Bødlen uden at have læst den; For­fatteren selv blev jaget fra Land til Land som et vildt Dyr; han blev stenet og hans Hus stormet, — og hvis han beklager sig over en saadan Fremfærd, følger deraf dog vel ikke, at han har mistet Forstanden. Dr. Chatelains Stilling ligeoverfor denne Indvending er omtrent som Möbius's; kun tør Chatelain ikke, saaledes som Möbius, benægte, at Rousseau lejlighedsvis havde Hallucinationer. Han indrømmer, at Rousseau havde Fjender. Han ind­rømmer, at der i og for sig ikke er noget abnormt i, at Rousseau tror sig forfulgt. Men de Træk, Sindssygelægen hver Dag har Lejlighed til at observere hos de Personer, der lide af Forfølgelsesvanvid, hvadenten nu disse Personer virkelig have været eller aldrig have været Genstand for Forfølgelse, genfindes hos Rousseau. Det er de samme Udtryk, der bestandigt kommer igen. Rousseau sætter, som andre Sindsforvirrede, alt i Forhold til sig; han ender med at betragte sig som et Centrum, om hvilket alt bevæger sig; han betragter sig selv som en »Undtagelse«; hans »Stilling er enestaaende«; hans »Tilfælde er uhørt«; hans »Exempel er uden Sidestykke, saalænge Verden eksisterer«; han er som den Gale, der troede sig død og paa Ind­vendingen, at Døde ikke kunne tale, svarede: »jeg véd nok, at de Døde ikke kan tale; men jeg er ikke som de

andre: jeg er en Dod, som kan tale.« Hundreder af Gange har Rousseau ladet tilsvarende Ytringer falde. Og Chatelain anfører saa meget, at han tror, at der ikke kan være Tvivl om Rousseaus i System bragte Forfølgelsesvanvid. Ogsaa Rousseaus Handlinger vidne om hans mentale Forfatning. Men behøver ikke at lægge synderlig Vægt paa saadanne Excentriciteter som den rousseauske Koncert i Lausanne eller paa andre Symptomer paa, at Rousseau end ikke i Ungdommen var i Besiddelse af fuld Sindsligevægt; men efterhaanden som han rykker frem i Alder, gør han sig oftere skyldig i Handlinger, der ojen-synligt have et patologisk Præg. Ganske vist hører han blandt dem, der under deres Forfølgelsesvanvid forholde sig passive. Adskillige formentligt Forfulgte gribe, naar deres Taalmodighed er udtømt, til Voldsmidler, som de betragte som berettigede ligeoverfor deres Forfølgere. Andre undlade at hævne sig: de lide — ikke i Tavshed, tværtimod: de skrigte højt, — men de gribe ikke til Revolveren eller Dolken; Pennen er deres Vaaben; de bestorme Politiet, Domstolene, Myndighederne og andre med deres skriftlige Fremstillinger af deres Lidelser; de bruge Papir og Blæk imassevis. Og blandt dem hører Rousseau. Han beklager sig i Bøger, i Breve, i Skrivelse paa Skrivelse; han an-raaber om Retfærdighed, — men han søger ikke selv at skaffe sig den. For saa vidt forholder han sig passiv. Men som Handlinger, der vidne om hans Sindsforfatning, kan nævnes hans Forsøg paa at faa sine »Dialoger« over-leverede til »Forsynet«, hans Uddeling paa Gaden af Rund-skrivelser til det franske Folk osv. Ogsaa hans Flakken om fra Sted til Sted, i en vis Periode af hans Liv, er patologisk: som andre Forfulgte befinder han sig kun vel, hvor han ikke er. Hans Skrifter bære, indtil hans Flugt fra Frankrig, i høj Grad Præg af hans excentriske Temperament, hans Tilbojelighed for det Extreme, det det Paradoxe, men heller ikke mere. Efter Flugten bliver det anderledes. Han kan fremdeles færdes i Verden, op-føre sig som en fornuftig Mand og holde sig i Tømme lige-

overfor Fremmede; men rører man ved hans »corde sensible«, saa løber han løbsk. Taler han om ligegyldige Ting eller rettere: om Ting, der ikke berøre ham personligt, saa er han den fornuftige Mand; kommer han til at berøre sine personlige Forhold, kan han ikke mere styre sig. Hans »Brev til Mgr. de Beaumont« (1762) og hans »Breve fra Bjerget« (1764) ere Mønstre paa Veltalenhed; men hans Forfølgelsesvanvid spores allerede i dem: hans Klager overskride alle fornuftige Grænser; han taler om sine uhørte Ulykker og paastaar, at man i Frankrig om Aftenen vilde snigmyrde ham paa Gaderne. Hans »Confessions«, hvis første Del nedskreves 1766—68, anden Del 1768—70, ere af en saadan Beskaffenhed, at Möbius, der aldrig havde læst noget af Rousseau, før han læste »Bekendelserne«, efter at have læst dem udbød: »denne Mand var sindssyg!« Men medens »Bekendelserne« dog kun ved deres Indhold, ikke ved deres Form, røbede deres Forfatters Sindssygdom, ere de derefter følgende »Dialoger« ogsaa ved deres Form et uforkasteligt Vidne om Sindsforvirringen: man mærker, hvorledes den Gale, med Sveden paa Panden, arbejder og arbejder for at finde de rette Udtryk; man ser ham fortabe sig i Detailler og løbe rundt i sin Tankegang som et vildt Dyr i et Bur. Endelig det sidste Skrift, »Drommerierne« synes vel atter fornuftigere; men det er ikke, fordi Vanviddet skulde have fortaget sig; de falske Forestillinger ere der fremdeles; kun har den Syge vænnet sig til deres Selskab; Resignation, en relativ Ro har han vundet, i alt Fald tilsyneladende, og dette er i fuldkommen god Overensstemmelse med de Iagttagelser, Lægen hver Dag kan gøre hos den Art Syge. Endelig dør han, men at Døden skulde være hidført ved Selvmord, det er i og for sig slet ikke rimeligt.

Og Vanviddets Aarsager?

Lægen Morin, en af Rousseaus ivrigste Forsvarere, der i 1851 offentliggjorde en, i medicinsk Henseende rigtig nok svag, men i andre Henseender udmærket Bog: »Essai sur la vie et le caractère de J.-J. Rousseau«, tror, at det

Komplot, der efterstræbte Rousseau, blandt andre Forfølgelsesmidler har brugt det, at udbrede i Publikum den Tro, at Rousseau var gal, og at den foregivne Galskab efterhaanden hos den ulykkelige, forfulgte Mand er gaat over til virkelig Galskab. Men Vanviddets Form staar slet ikke i noget nødvendigt Forhold til dets Aarsager: et Forfølgelsesvanvid behøver ikke at have sit Udspring i de Forfølgelser, den Vanvittige har været Genstand for. De fleste af dem, der lider af Forfølgelsesvanvid, have aldrig været forfulgte, og omvendt hjemfalder de Folk, der med Grund kunde klage over Forfølgelse, kun sjældent til Forfølgelsesvanvid. Forovrigt skildres ogsaa Rousseau af adskillige Venner paa en Tid, da der endnu ikke kunde være Tale om Forfølgelser, som »un caractère impossible«, som en Mand, hos hvem det kommende Vanvid kunde forudsiges.

Andre søge Vanviddets Aarsag i Rousseaus Hovmod. Saaledes, i alt Fald tildels, Brunetiere*), og endnu mere Bougeault**). Chatelain kan ikke tiltræde denne Opfattelse. Rousseaus Samtidige var ingenlunde enige om at betragte ham som saa hovmodig. Man maa ogsaa tage Rousseaus store Aabenhjertighed i Betragtning: gode Egenskaber, som adskillige kloge Folk tillægge sig selv, men uden at sige det højt, hævdede han for sig med en overdreven Ærlighed. Naar han senere betragtede sig som det Centrum, hvorefter Verden bevægede sig, var dette Hovmod ikke en Aarsag til, men en Følge af Vanviddet.

Nogle Læger, saaledes Kirurgen Lallemand og den tidligere nævnte L. A. Mercier finder Aarsagen til Rousseaus Sindsforfatning i hans legemlige Lidelser, i hans Svaghed i Kønorganerne og hvad dertil hører. Om Dr. Roussel, der ogsaa kommer noget ind paa dette Omraade,

*) Revue des deux mondes. 1. Fevr. 1890.

***) Bougeault. »Etude sur l'état mental de J.-J. Rousseau«. Paris 1883. Bougeault, Ikke-Læge, skildrer Rousseau som rent ud gal, og vil bevise, at han døde ved Selvmord. Skriftet bringer intet nyt, og er i det hele ubetydeligt.

nedenfor et Par Ord. Chatelain indrømmer den betydelige Indflydelse, saadanne Svagheder har paa Humøret og Karakteren: den Syge kan blive Hypokonder, Melankoliker, Selvmorder, — men der er derfra og til det fuldstændige systematiserede Forfølgelsesvanvid et stort Spring. Melankolikeren forbliver klar over sin Forfatning, og hvis han ved en frivillig Død søger at ende sine utaalelige Lidelser, saa er denne Forsyndelse imod den guddommelige Lov i og for sig ikke noget Tegn paa, at han har mistet Forstanden. Endelig er at bemærke, at Rousseaus legemlige Lidelser netop synes at være blevne mindre smertefulde paa det Tidspunkt, da Vanviddet brød løs.

Nej, man maa gaa længere tilbage, mener Chatelain, naar man vil finde Vanviddets Grund. Chatelain støtter sig her navnlig til E. Ritters Undersøgelser om Rousseaus Familieforhold. Chatelain mener som Ritter: »En retfærdigere Vurdering af denne Mands Karakter vil fremgaa af alle de Dokumenter, der ville give os Underretning om hans første Omgivelser og hans Slægts moralske Niveau. Der er huslige Arner, hvor man aander Uskyldens Luft. Det har ikke lidet at betyde, siger Sainte-Beuve, at være udgaaet af de Retfærdiges Race. Ulykkeligvis har vor Jean-Jacques et temmeligt plumret Udspring.« Chatelain formener at kunne sige om denne Familie, »frondeuse et bataillarde«, som den var, at dens moralske Niveau var lavt. Rousseaus Fader havde ikke blot med hin Officer den noksom bekendte Konflikt, som en Følge af hvilken han maatte forlade Genf; han modtog ogsaa offentlig Irettesættelser paa Grund af natlige Skandaler. Han virkede en Tid lang som Danselærer, — et i Genf paa den Tid meget lidet estimeret Erhverv. Moderen modtog som ung Pige, i 1695, Irettesættelse af Konsistoriet for at have tilladt en gift Mand, M. Vincent Sarrazin, en af Genfs »Store«, at aflægge hende hyppige Besøg, — i lige Maade for at have forklædt sig som Bondepige, i det Øjemed ukendt at kunne overvære nogle Gøgleres Forestillinger paa Place du Molard.

Ægteparrets førstefødte Son skejede, som bekendt, ud. Ogsaa Rousseaus Tanter modtog offentlig Advarsel, for offentligt at have spillet Kort paa en Søndag. Om en af sine Fastre, Theodora Rousseau, og om sin Morbroder Gabriel Bernard, Ingenioren, fortæller Rousseau følgende: »Gabriel Bernard, min Moders Broder, blev forelsket i en af min Faders Søstre; men hun gik kun ind paa at ægte Broderen paa Betingelse af, at hendes Broder (Jean-Jacques's Fader) ægtede Søsteren . . . De to Bryllupper fandt Sted samme Dag . . . Efter et Aars Forløb fødtes et Barn hos begge Parter.« Men i Virkeligheden havde Gabriel Bernard ægtet Theodora Rousseau fem Aar tidligere, i 1699, og deres Førstefødte fødtes allerede otte Dage efter Brylluppet. Paa Grund af »anticipation scandaleuse« og fordi Frøken Rousseau »s'estoit éspousée avec la couronne« udtalte Konsistoriet en alvorlig Irettesættelse, og Ægtefællerne fik foreløbig ikke Adgang til Herrens Bord.*)

Rousseau var saaledes udgaaet af en i moralsk Henseende tvivlsom Familie. Hans egen Karakter var sammensat af Modsætninger, Excentriciteter, en Blanding af fantastiske Indbildninger og sund Fornuft, Løgn og Sandhed, Stolthed og Selvforglemmelse, Lidenskab for alt Godt og Svaghed, naar det gjaldt at udføre det. Med andre Ord: Sindsligevægt manglede han fremfor alt. I fysisk Henseende var hans Forfatning i Bund og Grund nevropathisk. Det mindste lille Stød vilde faa ham til at tabe Ligevægten. Forfølgelserne var ikke Vanviddets Grund; de afgav kun en Anledning: de bragte hans Hjerne i Forvirring, fordi de forefandt en modtagelig Jordbund. Havde han haft en Moder ved sin Vugge, havde han i sin Ungdom haft det, som han lader sin Emil mangle, den moderlige Indflydelse og Skolekammerater, maaske var han saa sluppet bedre gennem Livet; det er umuligt at sige det, — men sikkert er det, at Sæden

*) Jfr. Mugnier, l. c., ch. II.

laa i hans Sjæl, skjult men levende, og at den kun ventede paa Regnen for at spire.

Den ovennævnte Læge, Dr. J. Roussel, har i Grand-Carterets Værk*) fremsat Anskuelser, der betydeligt afvige fra de ovenfor anførte. Han indrømmer, at Rousseau ofte kom Vanvidet nær, men benægter, at han var virkelig gal. Hans Hjerne havde ondt ved at bevare Ligevægten; hans Fantasi løb ofte løbsk med ham, — men derfra og til at betegne ham som helt sindsforvirret, er der dog en betydelig Afstand. Det er rigtigt, at hans Slægt paa forskellige Omraader skejdede ud, og at han selv havde vagabonderet; men for at forklare de aandelige Kriser, han gennemgik, behøver man dog ikke at opsøge i ham Spor af en personlig Sygdom eller de nedarvede Affektioners medfødte Mærker. »Er der i vor Tid nogen, som føler sig tilstrækkelig sikker paa sin Sindsligevægt til at turde paa-staa, at han, naar han har haft Geni nok til at skabe et absolut epokegørende Værk, at han da, uden at oprøres, vil finde sig i, at der for dette Værks Skyld udstedes et Arrestdekret imod ham, eller at han maa gaa i Landflygtighed, og saa derefter faa at vide, at selve dette Værk — hele hans Liv — tilintetgøres og brændes af Bølden som et Skændselsværk? At finde sig i alt dette, smilende at finde sig i det, at sige Tak dertil, vilde være overmenneskeligt.« Rousseau var ikke i Besiddelse af nogen overmenneskelig Natur; tværtimod hæftede der ved hans aandelig og legemlige Natur, som ved alt menneskeligt, store Ujævnheder og Ufuldstændigheder.

Medens Læserne ville kunne følge Dr. Roussel til et vist Punkt; medens de ville være tilbøjelige til at give

*) S. 144—188. J. Roussel: J.-J. Rousseau, son état pathologique, sa mort, ses enfants.

ham Ret i mangt og meget og navnlig ville finde meget træffende i hans Bemærkninger om Selvmords-Legenden, — saa turde de fleste ville sige Stop, hvor Roussel naar frem til Spørgsmaalet om Rousseaus Børn. Rousseau har ikke, udvikler Dr. Roussel, anbragt sine Børn i Hitteborns-hospitalet, — ganske simpelt: fordi han ingen Børn havde; og han havde ingen Børn, — ganske simpelt: fordi han ikke kunde have Børn. Bevisførelsen herfor er af en saadan lægevidenskabelig Art, at den ikke her kan gengives eller resumeres. Men hvorfor i Alverden har Rousseau da fortalt, at han havde saa og saa mange Børn med Therese? Fordi han, da han gav sig til at skrive sit Livs Historie, Historien om en Mand, der skulde kunne tjene alle andre til Mønster, ikke kunde lade denne Mand være defekt paa det vigtigste Omraade: denne Mand maatte ikke være barnløs. Afmagt var fremfor alt noget, han ikke kunde være bekendt. Men hvis han, vil man indvende, endelig vilde tillyve sig Egenskaben af Fader, hvorfor rejser han saa den Anklage mod sig selv at have forladt sine Børn? hvorfor lod han dem ikke dø ved Fødslen? »Ja, her tror jeg,« svarer Roussel, »at bemærke Sporet af en Tilbøjelighed til at overdrive, der grænser op til, hvad man nutildags kalder Højhedsvanvid.« Rousseau vilde for Efterverdenen præsentere sig som en Mand, der i alle Retninger var forskellig fra almindelige Dødelige. Han vilde vise sig som Stoikeren, men ikke som en Mand uden Hjærte, for han paastod jo at have handlet i sine Børns Interesse; han vilde bryde med alle den forfejlede Samfundsordens Vildfarelser; sin Stoicisme og sin Ringeagt for alle Fordomme vilde han, mente han, ikke kunne vise paa nogen mere iøjnefaldende Maade end ved at opgive sine egne Børn; han vilde give et Exempel, og derfor erklærer han, at han koldt, umenneskeligt har skilt sig ved de Børn, der fødtes ham. Alle de skønne Talemaader, han senere nedskrev, alt det Samvittighedsnag, som han lægger for Dagen, ere Konsekvenser af detførste Praleri, og selve dette er den naturlige Følge af hans Trang til at skjule sin Afmagt

Da han engang var kommen ind paa denne Skraaplan, saa er Tallet af de forladte Børn ham naturligvis ligegyldigt; at leve med Samvittighedsnaget er ham ogsaa ligegyldigt, da dette er forstilt; at belaste sit Minde med denne Forbrydelse har heller ikke noget at sige for ham, — naar blot det givne Exempel falder i Øjnene og naar man blot forstaar hans Standpunkt: »at handle som Borger, som et Medlem af Platos Republik.« Som en Mand, der var forud for sin Tid, og som var rede til ethvert Offer for at hævde sin Tro og omvende Verden, forkynder Rousseau, ved sit Exempel, at naar Forældrene ikke ere i Stand til at opdrage deres Børn, bør Staten træde i deres Sted. »Men Rousseau kunde visselig ikke være uvidende om, at paa hans Tid var der næsten slet ikke sørget for at sikre de forladte Børns Liv og Opdragelse, og at for næsten alle Børn var det at overgive dem til Hittebørnshospitalet det samme som at dømme dem til Døden. Naar han altsaa siger: »Jeg vilde ønske at være bleven opfødt og opdraget, som de ere blevne det,« — saa er dette for mig et Bevis for, at disse Børn ere fødte af hans Tanke, ikke af hans Legeme, og at hans Aand har udstyret dem med en exceptionel Levedygtighed, der gjorde dem i Stand til at modstaa de utallige Farer, der vare opdyngede i hans Tids Hittebørnshospitaler. Hvis disse Børn havde været af Kød og Blod, skrøbelige som andre, hvorledes kunde deres Fader have trot, at de skulde have kunnet leve i disse Asyler, hvor Dødeligheden var saa enorm, hvor de smaa Væseners Liv eller Død betragtedes som noget saa ligegyldigt, at man ikke engang talte dem! I det mindste maatte han da have udtrykt nogen Usikkerhed om, hvorvidt Børnene virkelig var i Live, have tilføjet et »hvis de ere i Live.«

Dette er Dr. Roussels Anskuelse, som han udvikler med en vis Skarpsindighed. Men naar han tilsidst gør en halv Indrømmelse af, at Børnene dog maaske nok kunde have været virkelige, kun ikke Rousseaus, men vel Thereses, om hvis Sterilitet der jo intet foreligger, — saa ser det

næsten ud, som om han ikke selv var sikker paa sin Hypothese. I alt Fald faar han ikke mange Læsere til at tro paa denne store Komædie, der skulde være bleven opført paa det 18. Aarhundredes store Theater.

Medens Möbius og Chatelain og endnu flere af de i det foregaaende nævnte Læger paa den ene Side fastslaa, at Rousseaus Forfølgelsesvanvid ikke skyldtes de Forfølgelser, han havde været Genstand for, men paa den anden Side dog indrømme, at han virkelig havde været Genstand for Forfølgelser, og at disse kunne have, indenfor visse Grænser, virket med, — gaar Dr. Julius Hildebrand, hvis Skrift*) Möbius ikke synes at have kendt, et Skridt videre, og paastaar, at Rousseau, naar Hensyn tages til Tidsforholdene, hvilket Hensyn selvfølgelig maa tages, i Grunden ikke havde noget videre at beklage sig over. Sandt nok: hans »Emile« blev opbrændt af Bødlen. Men det var, naar Hensyn tages til Tidsforholdene, slet ikke noget saa extraordinært. »Rousseau vidste, ligesaa godt som vi vide det, hvilken Medfart utallige hæderlige, tilmed ofte meget uskyldige, Forfattere i det daværende Frankrig maatte finde sig i, og at han i Sammenligning med dem slet ikke havde Grund til at beklage sig, men snarere kunde ønske sig til Lykke. Af Buckles meget omfattende Undersøgelser (i hans Civilisationens Historie) vide vi nemlig, at i de paa Ludvig XIV.s Død følgende halvfjerdsindstyve Aar led blandt alle nogenlunde betydelige Skribenter af ti mindst ni en haard Medfart fra Regeringens Side, og at de fleste af dem endog kom i Fængsel. Blandt de Straffede findes Navnene paa næsten alle de Franskmænd,

*) Hildebrand: J.-J. Rousseau vom Standpunkt des Psychiatrie. Ein Beitrag zur Beurtheilung seines Characters. Wissenschaftliche Beilage zum Program des kgl. Gymnasiums zu Cleve 1884 (48 S. in 4to).

hvis Skrifter overlevede deres Tid. Buckle optæller, med Navns og Aars Nævnelser, ni og fyrretyve Skribenter, som Justitsen tog under Behandling i Aarene 1715—85. Derhos var Grundene til, at de uskyldigste Skrifter forbødes eller opbrændtes, eller til at deres Forfattere kastedes i Fængsel, saa sælsomme og vilkaarlige, at Rousseau maa siges at være sluppen naadigt derfra. Imberts Oversættelse af Clarkes Breve om Spanien undertrykkedes i 1770, fordi Værket indeholdt Bemærkninger om Karl III.s Lidenskab for Jagten, — Bemærkninger, der maatte betragtes som krænkende for Ludvig XIV.s Minde, da denne Konge havde været en lidenskabelig Jæger. La Bletterie udstødtes af Akademiet, fordi han havde vovet at gøre gældende, at Kejser Julian trods sit Affald dog ikke havde manglet gode Egenskaber; osv., osv. »Og Rousseau, der havde oplevet alle disse Vilkaarligheder og nøje maatte kende dem, Rousseau, som med sine omvæltende Skrifter tilkastede et helt Aarhundrede Handsken, — han skulde særlig være forfulgt, fordi man 1762 brændte hans »Emile«, efter at man i det katholske Frankrig et Aar før endog havde kastet fremragende Jesuiter-Skrifter paa Baalet!« Hildebrand vil ikke blot ikke høre noget om, at Forfølgelser, Had og Miskendelse skulde kunne have bragt Rousseau ud af Ligevægten. Han gør gældende, at hvad der af haard Medfart vederfores Rousseau, det fik han af sine talrige og tildels mægtige Venner og Beundrere mere end erstattet: saa ofte en Dør lukkede sig for ham, formedelst hans egne Hensynsløsheder, aabnede ti andre sig. Ejheller havde Rousseau at kæmpe med daarlige økonomiske Forhold: Hildebrand søger at vise, at han snarere maa betragtes som ret velhavende.

Rousseaus Psychose betegner Hildebrand, i nøje Tilslutning til forskellige ansete Alienister, saaledes: »Primäre Verrücktheit mit Verfolgungswahn«. Rousseau var prædisponeret herfor: Arv, nevropathisk Konstitution, forkert Opdragelse. Forøvrigt søger Hildebrand Bevismaterialet særligt i Rousseaus Breve. »Bekendelserne« benytter han ikke; dem betragter han som »eine höchst trübe fliessende

Quelle der wahren Erkenntniss Rousseaus«. Det er, som sagt, Brevene han benytter. Han meddeler en udførlig, og nyttig, Oversigt over de Steder i Rousseaus talrige Breve, som her komme i Betragtning. Spørgsmaalet om Dødsmaaden indlader han sig ikke paa; kun lader han forstaa, at han snarest holder paa Selvmords-Hypothesen.

Selvmords-Hypothesen, der ligefra 1778 og ned til 1890 har sat saa mange Penne i Bevægelse, støttes af nogle Forfattere ved Henvisning til Rousseaus — forøvrigt meget betingede — Udtalelser dels om Selvmords Berettigelse i og for sig, dels om hans egen mulige Tilbojelig-
 hed til selv at ville frivilligt ende sit Liv. Andre Forfattere henviser derimod til Rousseaus Udtalelser i Skrifter og Breve imod Selvmords Tilladelighed. Men hverken Udtalelserne *pro* eller Udtalelserne *contra* bevise noget som helst om, hvorvidt Rousseau selv i det givne Øjeblik faktisk har begaaet eller ikke begaaet Selvmord: den, der i Almindelighed er imod Selvmord, kan dog selv gøre sig skyldig deri; den, der theoretisk holder paa Selvmord, behøver dog ikke selv at ende som Selvmorder. Vi lade derfor alle Rousseaus Udtalelser *pro* og *contra* ligge som intet afgørende med Hensyn til det faktiske Spørgsmaal, og indskrænke os til kortelig at nævne, hvad der af faktisk anføres som Støtte for den Antagelse, at Rousseau endte som Selvmorder.

De Læger og Kirurger, der den 3. Juli 1778, Dagen efter Rousseaus Død, obducerede hans Lig, attestere, at der i Panden befandtes »une légère déchirure«. Ogsaa fra anden Side berettes det, at Rousseaus Lig fremviste et Hul i Panden, hvoraf der var flydt Blod. Obducenterne udtale den Formening, at dette Saar skyldtes Rousseaus Fald mod Gulvet i det Øjeblik, da han rantes af Døden. Men andre udtale andre Formeninge.

En Version gaar ud paa følgende: Mellem Rousseau og hans Therese kom det undertiden til huslige Scener; hun var (eller rettere: skal have været) en forfalden Person, var (maaske) ejheller sin Ægtefælle tro, — og han gjorde hende Bebrejdelser i den Anledning den 2. Juli 1778. I sin Forbitrelse herover, og fuld som hun var, støder hun til ham, og han falder [over imod Kaminen, slaar sig et Hul i Tindingen, — og dør. Saaledes skulde Therese, ganske vist uden at have villet det, have dræbt Rousseau*). Alt dette er udklækket af en sindrig Hjerne, — men har intet faktisk at støtte sig til.

Men dette var nu i alt Fald ikke: Selvmord. Den første Selvmords-Fortælling har følgende Udspring: Strax ved Efterretningen om Rousseaus Død iler hans Ven Corancez, ledsaget af sin Svigerfader, Genferen Romilly, til Ermenonville. Undervejs fortæller en gammel »maitre de poste«, Payen, dem, at Rousseau har dræbt sig ved et Pistolskud. Ankomne til Slottet, udtale de deres Beklagelse, men Hr. de Girardin, Slotsherren, erklærer, at Rousseau er død en naturlig Død, og tilbyder dem at vise dem Rousseaus Lig. Dette Tilbud afslaaes — for ikke at saare »Følelserne«, — men lignende sarte Hensyn afholder ikke Corancez fra senere at udsprede det Rygte, at Rousseau havde dræbt sig ved et Pistolskud. Alle de Personer, der have været hos ham i Dødsøjeblikket, eller som have set hans Lig — Therese, Girardin, alle de obducerende Læger**) — protesterer. Ingen har hørt Knaldet. Ingen har set noget til Pistolen, skønt man skulde tro, at et Vaaben, der var blevet berømt ved Rousseaus Død, ikke vilde have saa let ved at forsvinde, men vilde være blevet opbevaret af en eller anden som en sjelden Relikvie. Men en Postmester fra Louvres, $4\frac{1}{2}$ Lieues fra Ermenonville, har strax efter Døden fortalt, at den skyldtes et Pistolskud,

*) Jfr. Dr. Roussel hos Grand-Carteret.

**) Ved det officielle Ligsyn og ved Obduktionen den 3. Juli var ikke mindre end elleve Personer tilstede.

og han har vel ikke selv opfundet det, og faktisk er det i alt Fald, at Rousseaus Lig fremviste en Blessure i Panden.

Skyldtes Blessuren en Pistolkugle, saa turde det være en given Sag, at Lægerne med Bevidsthed have givet falsk Forklaring i deres Obduktions-Rapport. Om Blessurens Omfang kan man forøvrigt danne sig en Forestilling. Ganske vist har man ikke mere selve Rousseaus Cranium. Rousseau blev først jordet paa en lille Ø, Poppeloen, i en Sø i Ermenonvilles Slotspark, den 4. Juli 1778, blev derefter under Revolutionen med stor Pragt bisat i Panthéon, den 20. vendémiaire Aar III (1794), men fik kun i en Snes Aar Lov til at hvile der: i 1814 lod Reaktionen hans jordiske Levninger, sammen med Voltaires, hemmeligt fjerne fra Panthéon, — og fjerne som man fjerner Skarn. Forsvandt end paa denne lidet værdige Maade »corpus delicti«, saa er man dog endnu den Dag idag i Besiddelse af en Slags Erstatning.

Strax efter Rousseaus Død lod Girardin den berømte Billedhugger Houdon hidkalde, og han tog et Gibsaftryk af Rousseaus Ansigt, hvorefter han har udført sin berømte Rousseau-Buste. Om Girardin har man ellers sagt, at han, som Rousseaus Vært, har ladet de Spor forsvinde, der kunde vidne om et Selvmord: han har ikke villet have, at man skulde vide, at Rousseau i hans Hjem havde dræbt sig; derfor har han ladet Pistolen forsvinde, derfor har han faat Lægerne og alle de andre Øjenvindner til at benægte Selvmordet. En Forhørsdommer, der har beskæftiget sig med denne Sag, bemærker nu herom^{*)}: Girardin, der siges at have Interesse i at skjule Selvmordet, lader Liget syne af flere Øvrighedspersoner og obducere ikke af én, men af et helt Kollegium af Læger og Kirurger, tilbyder Corancez at se Liget, ja lader Houdon tage et Aftryk af Ligets Hoved. »Enten maa de mange Aar, jeg har tilbragt med retslige Forhør have været lige saa mange spildte Aar for

*) St.-A. Berville, *Du prétendu suicide de J.-J. Rousseau.*

mig, eller denne Girardins Adfærd er uforklarlig, naar man antager, at der foreligger et Selvmord, og at Girardin har den Hensigt at skjule det.*

Af Houdon vil Corancez imidlertid have hørt, at »Hullet var saa dybt, at han (Houdon) var i Forlegenhed med at faa det tomme Rum fyldt.« Senere, i 1819, paa-stod Houdon aldrig at have sagt sligt, og at han ikke kunde have sagt saadant noget, da det vilde have været ligefrem umuligt for ham at være i Forlegenhed med at faa det tomme Rum fyldt. I nævnte Aar skrev Houdon til Petitain, en af Rousseaus Udgivere: »Jeg har tøvet med at tilskrive Dem, fordi jeg først vilde undersøge igen den Maske af Rousseau, jeg støbte over ham selv efter hans Død. Af denne ny Undersøgelse fremgaar det, at den Kontusion, der findes i Panden, vel kan være Følge af et voldsomt Slag, men ikke Virkningen af et Hul. Det kan nok være, at Huden har taget Skade; alligevel ser man fuldstændigt tydeligt bag Kontusionen Rynkernes ikke afbrudte Linjer.« Men om Houdon, der i 1819 var en meget gammel Mand, skønt han levede ni Aar endnu efter 1819, — siger man, at hans Vidnesbyrd fra 1819 intet har at sige: han »gik i Barndom«, kunde ikke engang selv skrive omtalte Brev, men kun underskrive det.

Adskillige Aar senere, i 1860, udtalte Houdons Barnebarn Edmond Duval sig om samme Sag i et Brev til Bladet »le Monde illustré«*): »Jeg har i min Ungdom set den omtalte Gibsmaske i min Bedstefaders Atelier. Jeg har ofte hørt Tale om Rousseaus Dødsmaade, og jeg har altid hørt absolut benægte, at der forelaa et Selvmord. Min Bedstefader fandt paa det endnu næsten varme Lig kun en ubetydelig Rift i Panden: man kan paa Masken endnu følge Rynkernes Linjer . . . I 1822 solgtes Masken, ved hvilken der hæftede nogle Øjenhaar . . . Køberen, Hr. Gossuin, lod den lithografere, og jeg har fundet hos mig et Exemplar af dette, nu helt sjeldne Lithografi. Da De taler om den

*) Aftrykt bl. a. i Bervilles ovennævnte Skrift.

Interesse, det kunde have at offentliggøre en Tegning af denne Maske, har jeg herved den Fornøjelse at sende Dem Lithografiet.« »Le Monde illustré« meddelte ogsaa en Gengivelse heraf, der tilfulde bekræfter, hvad Duval og hans Bedstefader udtalte.

Masken gik senere over i Familien Raspails Besiddelse, og da Grand-Carteret i 1883 foranstaltede en saakaldt »ikonografisk« Rousseau-Udstilling, blev ogsaa denne Maske fremvist. Albert Jansen skriver derom*): »Da Masken toges, var Ligets Øjne ikke lukkede, og af det venstre Øjelaag blev nogle sorte Haar hængende i Gibsen. Doende faldt Rousseau ned fra Stolen paa Gulvet og saarede derved sin Pande. Den højre Side fremviser endnu som Spor deraf nogen Hudafskrabning; der findes en større Rift, hvis yderste Rand næsten naar til Pandens Midte, og en mindre Afskrabning længere henimod det højre Øre. Men begge Hudafskrabninger gaa saa lidet dybt, at vi bag dem uafbrudt kunne følge de parallelle Rynker.«

Det samme bekræftes af Dr. Roussel, der ligeledes har undersøgt Masken.

Saaledes vil man da, da den omtalte Blessure i Panden i Virkeligheden er det eneste Faktiske, der kunde anføres til Stotte for Historien om Pistolskudet, handle forsigtigst i ikke at sætte nogen Lid til den.

Men foruden Pistolskuds-Historien er der en Forgiftelses-historie. Allerede i Juli 1778 rapporterer Grimm Rygter om, at Rousseau havde taget Gift. Og ti Aar senere, i 1788, pustede Mme de Staël nyt Liv i disse Rygter. Hun havde hørt af forskellige Personer, der atter havde hørt det af andre, at Rousseau havde drukket en Kop Kaffe, som han havde kommet Gift i, og at han som en Følge deraf var død. Til Stotte for denne Antagelse haves kun Rygter, løse Rygter. Der er aldrig blevet ført noget, der ligner et Bevis, for, at Rousseau har taget Gift. Men

*) »Die Bildnisse Jean-Jacques Rousseaus«. i »Preuss. Jahrb.« 1883. t. 52.

ganske vist kan man heller ikke bevise, at han ikke har forgivet sig.

Skønt Pistolskudet saaledes maa betegnes som usandsynligt, og skønt Forgiftningen er aldeles ubevist, har Rousseaus Biograf Musset-Pathay forfægtet den Opfattelse, at Rousseau først har taget Gift, og at han derefter, for at være dobbelt sikker paa Døden, eller for at forkorte Lidelserne, — har skudt sig en Kugle for Panden.

De fleste af de Forfattere, eller i det Mindste de fleste Læger, der i vor Tid have prøvet disse Selvmordshistorier lidt nøjere, stille sig tvivlende ligeoverfor dem. Nu og da optræder der dog endnu Forsvarere af dem. Blandt dem hører navnlig den tidligere citerede A. Bougeault, der særligt paaberaaber sig, hvad en Læge, Dr. Dubois, har udviklet i »Bulletin de l'Academie de médecine«, t. XXXI, for adskillige Aar siden.

Dr. Dubois udtaler i sine »Recherches sur le genre de mort de J.-J. Rousseau«, at der ikke kan være nogen Tvivl om Selvmordet. Hans Afhandling er imidlertid ikke særligt overbevisende: den indeholder i den Karakteristik af Rousseaus Sindsforfatning, som den giver, adskilligt urigtigt: Rousseau karakteriseres som »Melankoliker«, og det siges, at Selvmordet for Melankolikerne er en ret sædvanlig Udgang af Livet; — men Rousseau var ikke »Melankoliker«; han led af Forfølgelsesvanvid, og Dr. Roussel fremhæver, at de Personer, der lide af Forfølgelsesvanvid, vel oftere kunne søge at efterstræbe andres Liv, deres formentlige Forfølgeres, men at de kun forholdsvis sjældent lægge Haand paa deres eget Liv. Rousseaus mentale Forfatning gør i og for sig slet ikke hans Selvmord særligt sandsynligt. Dr. Dubois's Afhandling indeholder ogsaa adskilligt rigtigt, — men dette rigtige beviser kun, at Ligsyns- og Obduktions-Erklæringerne i videnskabelig Henseende ere værdiløse; det beviser derimod ikke positivt Selvmordet.

Det officielle Ligsyn foretoges den 3. Juli 1778, omtrent 24 Timer efter at Døden var indtraadt, af to Kirurger i et Par Øvrighedspersoners Overværelse. I det Aktstykke,

der opsattes efter Ligsynet, omtales Døden som »surprenante«; Dødsårsagen betegnes som »apoplexie séreuse«; Saaret i Panden nævnes aldeles ikke; Kirurgerne afgive deres Erklæringer med en vis Højtidelighed, »en leur âme et conscience«.

Nævnte Dags Eftermiddag, Kl. 6, noget over tredive Timer efter Dødens Indtræden, lod Girardin Liget obducere. Obduktionen foretoges af eller i Overværelse af fem Læger og Kirurger. I det i den Anledning opsatte Aktstykke siges det, at Obduktionen foretoges, fordi Rousseau selv havde udtalt Ønske om, at man vilde aabne hans Lig for om muligt at opdage Aarsagerne til de forskellige Lidelser og Besværligheder, han havde været plaget af (— mere mistroiske Folk, som Dr. Dubois, mene, at Girardin lod foretage Obduktionen, fordi han »voulait donner le change à l'opinion« og have et Dokument, — af tilsyneladende videnskabelig Værdi, men i Virkeligheden uden al officiel Betydning — hvormed han kunde imodegaa de udsprede Selvmordsrygter). Obducenterne nævne, hvad de have bemærket og hvad de trods Undersøgelsen ikke have kunnet finde. De have observeret en dobbelt Broksskade og en ubetydelig Rift i Panden, »forårsaget« sige de — skønt de ikke af personlig Erfaring kunde vide noget derom —, »ved den Afdødes Fald mod Værelsets Gulv i det Øjeblik, han rantes af Døden.« Forovrigt have de ikke fundet ydre Tegn paa Sygdom. Aabningen af Brystet har heller ikke aabenbaret dem noget abnormt eller usundt. I Underlivet og i Urinvejene have de ligesaalidt — trods særlig opmærksom Søgen derefter — kunnet opdage noget sygt. I Maven have de kun fundet »den Kaffe med Mælk, som Hr. Rousseau, efter sin Sædvane, havde drukket til Frokost, henimod Kl. 7, sammen med sin Kone« (— en Sag, hvorom Obducenterne ligesaalidt som om Faldet mod Gulvet kunde vide noget af personlig Erfaring). Ved Aabningen af Hovedet have de opdaget en meget betydelig Mængde »sérosité« mellem Hjernesubstansen og de den dækkende Hinder. Aktstykket nævner de Smerter, Rousseau klagede over i den sidste Time før Døden, stikkende Fornemmelser

i Fodsaalen, derefter Kuldefornemmelser, særligt nedad Ryggen, fremdeles heftige Smerter i Brystet, endelig stærke Smerter i Hovedet), — men i Stedet for bestemt at konstatere Dødsårsagen, slutter Obducenterne deres Erklæring med at opstille det Spørgsmaal, om man ikke »med megen Sandsynlighed« kan antage, at Døden skyldes Trykket af den omtalte »sérosité«.

At disse Aktstykker ere af liden Værdi, ere alle enige om. Den som sandsynlig angivne Dødsårsag anerkender Videnskaben ikke mere. Den Omstændighed, at Ligsynsmændene fastslaa »l'apoplexie séreuse« som Dødsårsag, skønt de ikke havde obduceret Liget, og at Obducenterne, der først bagefter træde til, søge at gøre den paa Forhaand angivne Dødsårsag sandsynlig, kan nok gøre Sagen noget mistænkelig, ligesom der uimodsigeligt ogsaa er noget mistænkeligt deri, at de fremsætte som Fakta Ting, hvorom de personligt ikke kunne vide noget. Men dette berettiger dog ikke til at paastaa eller insinuere, at alle disse mange Mænd med Bevidsthed og for at behage den Mand, M. de Girardin, der »betalte dem Honorar for Undersøgelsen«, skulde have skjult den sande Dødsårsag, og angivet som »sandsynlig« en Dødsårsag, som de vidste ikke var Dødsårsagen *).

Dr. Dubois kan have Ret, naar han hævder: »hvad der konstateredes paa Liget, kan ikke forsones med Hypotesen om en »apoplexie séreuse« som Dødsårsag«; — men dermed har han ikke bevist, at Døden skyldtes Selvmord. Dr. Dubois kan ogsaa have Ret, naar han siger, at de konstaterede Symptomer »ikke udelukke« Muligheden af en Forgiftning ved en vegetabilsk Substans **); — men »ikke

*) En af disse Mænd, Lægen Le Bègue de Presle, har noget senere, i 1778, bestemt erklæret: »Jeg har overbevist mig om ved den mest samvittighedsfulde Undersøgelse af alle de Omstændigheder, der ledsagede, gik forud for og fulgte efter Døden, at denne var naturlig og ikke fremkaldt ved Selvmord.«

***) Dr. Dubois mener, at denne »vegetabiliske Substans« har været Skarntyde. En anden Læge, Dr. Roussel, gør det i høj

udelukke Muligheden« er langt fra det samme som at »bevise Virkeligheden«. og det var det, Dr. Dubois vilde.

For yderligere at bestyrke Troen paa Selvmordet, har man henvist til, at Ojenvidnet Therese og ligeledes Hr. de Girardin i deres Udtalelser imod Selvmordet dels have fremsat vitterlige Urigtigheder, dels ere geraadede i indbyrdes Modsigelse. Men om end ogsaa dette maa indrømmes, saa bevises Selvmordet dog heller ikke derved. Desuden have Urigtighederne og Uoverensstemmelserne i det Hele kun en ringe Vægt.

I 1798, den 15. Juni (27 prairial Aar VI), skrev Therese et Brev til Corancez for at protestere mod de af ham udsprede Selvmordsrygter. »Rousseaus Død staar endnu og vil altid staa tydelig for min Erindring, saalænge jeg lever, og jeg kan skildre alle de dermed i Forbindelse staaende Omstændigheder.« Det er dog tvivlsomt, om den næsten 80aarige Kvinde, der aldrig i intellektuel Henseende havde staaet højt, og nu i flere Henseender var meget stærkt reduceret, havde en saa klar Erindring, og endnu mere tvivlsomt, om hun vilde være i Stand til at give en ordenlig Fremstilling af, hvad hun mente at huske. Videre hedder det i Brevet: »Den 3. Juli 1778, og ikke den 2. Juli, stod min Mand op paa sædvanlig Maade, og gik ikke ud . . . Han nød ingen Frokost; han havde den foregaaende Dag dineret paa Ermenonville Slot; maaske fordi han havde spist for meget, følte han sig ikke vel.« Men Rousseau døde netop den 2. Juli; efter Girardins Skildring havde han netop spaseret en Tur, og Obducenterne fandt Kaffe med Mælk i hans Mave. Videre giver Therese en Skildring af hans Ildebefindende, der heller ikke helt stemmer med, hvad

Grad usandsynligt, at det kunde have været Skarntyde. Dr. Roussel tror overhovedet ikke paa, at Rousseau har taget Gift; men har Rousseau forgivet sig ved at komme nogle af ham indsamlede giftige Plantedele i en Kop Kaffe, saa har han, i Betragtning af de lokale Forhold, og at dømme efter de formentlige Forgiftningssymptomer, snarere benyttet sig af Akonit.

man ellers har hørt derom. »Han døde, holdende mine Hænder i sine, uden at sige et eneste Ord.« Og dette »uden at sige et eneste Ord« har man, men i Virkeligheden med Urette, trot stod i Strid med Girardins Beretning (hvis Kilde, hvis den ikke er Girardins Fantasi, maa have været Therese), efter hvilken Beretning Rousseau lige før sin Død skal have holdt en lille Tale til Therese, og bl. a. udtalt disse Ord, som Girardin lod indskrive paa sit Hus: »Se, hvor Himlen er klar, der er ikke en Sky; ser Du ikke, at Himlens Dør er aabnet for mig, og at Gud venter mig.«

Girardins Beretning findes i et langt »Brev til Sofie, Grevinde af ***«, dateret »Ermenonville, Juli 1778.« Brevet skildrer Rousseaus Liv i Ermenonville og hans Død dér. Stilen er sentimental i høj Grad, og Fremstillingen gør ikke helt igennem noget troværdigt Indtryk; tværtimod faar man det Indtryk, at Girardin har »arrangeret« vel meget, af den ene eller den anden Grund. Men selv om man altsaa kan have sine Tvivl om, at alt er gaaet til, saaledes som Girardin fremstiller det, saa vilde det dog være for meget vovet, om man beskyldte ham for at have stillet sin Beretning op i det Øjemed at dække over det virkelige, sande, ham bekendte Forhold.

A. P.-St.
